

ETO: 81'282(439.14)

81'271.16

377.8

DOI: 10.19090/hk.2025.3.113-125

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NÉMETH Miklós

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Szeged, Magyarország
nicola@hung.u-szeged.hu
ORCID 0000-0002-4133-7537

DÉL-ALFÖLDI TANÍTÓK METANYELVI NÉZETEI A NYELVJÁRÁSI BESZÉDRŐL

Esettanulmány

Metalinguistic views of teachers in the Southern Great Plain,
Hungary, concerning dialectal speech

A case study

Stavovi učitelja na jugu Mađarske o dijalekatskom govoru

Studija slučaja

Az esettanulmány a *Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat* projekt keretében végzett kutatás részeredményét mutatja be. Az elemzés helyszíne a Szeged környéki nyelvjárás területén (Magyarország) található Balástya. A vizsgálat adatközlői csoportját öt alsó tagozaton tanító pedagógus alkotja, az adatgyűjtést nagyjából egyórás strukturált szociolingvisztikai interjúk szolgálták. Az elemzésben az adatközlőknek a helyi nyelvjárással kapcsolatos metanyelvi nézeteit elemzem abból a szempontból, hogy véleményük szerint *Beszélhet-e a tanító/tanár tájszólásban az órán?* A kérdéskör vizsgálatát azért tartom rendkívül fontosnak, mert több kutatás bizonyítja: az iskolakezdés időszakában jelentősen formálódnak a hatévesek metanyelvi nézetei az iskolai környezetben. A válaszok elemzése azt mutatja, hogy a) nincs egységes viszonyulásuk ehhez a problémakörhöz; b) nincs közöttük olyan, aki a pedagógus nyelvjárási beszédét korlátozások nélkül elfogadhatónak tartaná a tanórán. A megkérdezettek különféle tipikus

érvekkel támasztják alá véleményüket: 1) az írás, olvasás nyelve nem a nyelvjárás; 2) a tankönyvek nyelve sem mutat nyelvjárási jegyeket; 3) eltérő nyelvjárási környezetből származó diákok nem értenék meg a pedagógust.¹

Kulcsszavak: általános iskola, tanítók, metanyelvi nézetek, nyelvjárás

Bevezetés

Egy nyelvhasználó közösség egészének metanyelvi gondolkodása az egyes beszélőkre jellemző metanyelvi tartalmak összességeként fogható fel, annak statisztikailag értelmezhető vonásaiból, tendenciáiból rajzolódhat ki. A szóban forgó metanyelvi tartalmak rendszeres feltárására azonban (a kutatás tárgyának az egyénhez kötődő jellegéből következően) mindig az egyes beszélők szintjén kerülhet sor. Ez az ellentmondás igencsak megnehezíti annak az útnak a megtalálását, amely az ilyen típusú vizsgálatokban az egyénre jellemzőtől, az egyeditől az általánosig, a közösségre jellemző nézetek megismeréséig vezeti a kutatót. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy empirikus vizsgálatokra épülő ismereteink alapján nincs okunk az egyénre jellemző metanyelvi tartalmakat és ítéleteket statikus tudati tartalmaknak tekinteni, hiszen a megismerésüket célzó diskurzusok elemzése kétséget kizáróan mutatja: dinamikusan változnak, formálódnak, azaz konstruálódnak – egy-egy rövid párbeszédes szituáció keretein belül is (Potter–Edwards 2001; Szabó 2012, 2013).

Az is tudható, hogy az egyénre jellemző metanyelvi tartalmak ugyanúgy formálódnak a szocializáció során, mint a nyelvi és kommunikatív kompetencia. Ennek a szocializációnak két meghatározó tere és egyben intézménye van a gyermekek életében: a család és az óvoda/iskola. Az óvodás és kisiskolás korosztály nyelvi ideológiáit több magyarországi vizsgálat is bemutatta (például Szabó–Mátyus 2014). Az óvodás és az általános iskola első osztályába járó gyermekek között jelentős különbséget mutat ki a metanyelvi tudatosságban Fehér (2024) kettős nyelvű közegben végzett empirikus vizsgálata, amely a helyi nyelvjáráshoz és a standardhoz fűződő metanyelvi ítéleteket és indoklásait elemzi. Megállapítja, hogy az óvodás és kisiskolás korosztály között nem elsősorban magukban a metanyelvi ítéletekben rajzolódik ki a különbség, hanem az ítéletekhez fűzött indoklásokban: a már iskolába járó gyermekek olyan érvekkel támasztják alá metanyelvi véleményüket, amelyeket a felnőtt társadalomtól kaptak „készen”, sokszor sztereotípiaként.

¹ A kutatást és a tanulmány megírását az NKFIH K138827. számú, *Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat* című pályázata támogatta.

A két meghatározó nyelvi és metanyelvi szocializációs színtér közül jelen írásban ugyanúgy az iskolára esik a hangsúly, mint Fehér (2024) munkájában, és itt is az általános iskola alsó tagozatában, az első osztályban tevékenykedő szereplőkre összpontosítok, csak hogy nem a diákokra, hanem az őket oktató pedagógusokra, alsós tanítókra. A pedagógusok metanyelvi vélekedéseinek vizsgálatát azért tartom relevánsnak, mert nézetem szerint aligha érthetjük meg, mi történik az óvodából az általános iskolába kerülő gyermekek fejében, ha figyelmen kívül hagyjuk azt a fajta kitettséget és beágyazottságot, amelyet az iskolai környezet, és annak meghatározó tényezője, az alsós tanító jelent számukra.

Az első osztályban tanító pedagógusok metanyelvi nézeteinek vizsgálatát rendkívül fontosnak tartom a Fehér (2024) kutatásában kimutatott, a felnőtt társadalomtól átvett (készen kapott) metanyelvi vélekedések és sztereotípiák eredetének vizsgálata szempontjából: a család mellett az elsős kisiskolás tanítója gyakorolhat meghatározó hatást a hatévesek formálódó metanyelvi nézeteire. Az iskolába kerülés önmagában is hatalmas kulturális-szocializációs váltás a gyerekek számára, de van egy lélektani tényező is, amely kétségtelenül befolyásolja a gyerekeknek az iskolához való későbbi viszonyulását: ez a bennük kialakult felfokozott várakozás. Ezt a várakozást erősíti óvodai környezetük: az óvoda utolsó évében minden az iskolára való felkészülést szolgálja, és ezzel nyíltan szembesítik is a gyerekeket a pedagógusok: sok mindent azért gyakorolnak, sajátítanak el, mert „az iskolában szükség lesz rá”. Sok esetben a családi környezet is ráerősíthet ezekre a várakozásokra. Éppen ezért az első osztályosoknál jól megfigyelhető (magam is tapasztaltam a hospitálások során), hogy az iskola intézménye és a pedagógus személye egyfajta abszolút tekintélyt testesít meg az elsős kisdíák számára (kivéve azokat a ritka eseteket, amikor a család ezzel homlokegyenest ellentétes értékrendet közvetít a hatéves gyermek felé). A diákok többségének nyelvi és metanyelvi énje pedig azáltal formálódik sok tekintetben, hogy az intézményi elvárásoknak szeretne megfelelni az iskolai környezetben. Az elvont intézményi elvárásokat az első osztályos diák perspektívájából a tanító személye testesíti meg: az ő értékrendje, visszajelzései azok a konkrét támpontok, amelyekhez a kisdíák új környezetében igazodik. A várakozások és az iskola, továbbá a pedagógus tekintélye folytán az általános iskolai tanulmányok első hónapjaiban kapott visszajelzések meghatározóak lehetnek a kisdíákok nyelvi és metanyelvi nézetrendszerének formálódása szempontjából. Azután természetesen adódhatnak olyan helyzetek is, amelyek az otthonról hozott és az iskolai norma konfliktusát vetik föl: sok kisdíák először érezheti, hogy az otthoni és a „hivatalos” nyelvhasználati elvárások és metanyelvi nézetek eltérnek, vagy éppen ütköznek egymással.

A vizsgálat háttere

A vizsgálat egy nagyobb, négyéves (2021–2025) kutatási projekt része, melynek címe: *Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat*. Vizsgálatunk legfőbb kutatási kérdését így lehet egyszerűen megfogalmazni: Mi történik a diákok otthonról hozott nyelvhasználatával (jelentős számú esetben nyelvjárásával) az általános iskolai évek alatt? E kérdéskör feltárása érdekében végeztük a terepmunkát a dél-alföldi régió Szeged környéki nyelvjárási csoportjának területén, a kiválasztott három kutatópontra: Balástyán, Hódmezővásárhelyen és Szegeden. A terepmunka során összesen 126 egyéni interjú készült, ezek többsége pedagógusokkal és diákokkal, kisebb részük a diákok szüleivel és nagyszüleivel. Az egyes településeken kiválasztott iskolákban nyolc-nyolc interjút készítettünk elsős és nyolcadikos diákokkal, továbbá öt-öt interjút alsós tanítókkal, illetőleg a felső tagozaton oktató pedagógusokkal. (A kutatás részletesebb bemutatására lásd e folyóiratban: Berente et al. 2023.)

Úgy vélem, a pedagógusok általában is jelentős szerepet játszanak a metanyelvi ítéleteknek, tudásnak vagy akár a sztereotípiáknak a széles körű terjesztésében, a diákok idevágó nézeteinek alakításában, ezáltal a metanyelvi tartalmaknak nemzedékről nemzedékre való hagyományozásában. Éppen e megfontolásból elemeztem korábban a felső tagozaton tanító tanárok idevágó nézeteit: egyik írásban azt a kérdést körüljárva, hogy miként viszonyulnak a tanárok a diákok tanórai beszédéhez, ha az nyelvjárási színezetű (Németh 2024a), a másikban pedig azt, hogy mit mond pedagógusi hitvallásuk arról, hogy beszélhet-e a tanár a tanórán helyi nyelvjárásban (Németh 2024b). Korábban Berente (2017) végzett hasonló, nem kérdőíves vizsgálatot a SZÖSZI (Szögedi Szociolingvisztikai Interjú) korpuszán, a pedagógusok attitűdjeit kutatva.

Jelen tanulmányban azonban azoknak az interjúknak a tapasztalatait összegzem, melyeket alsó tagozaton tanító pedagógusokkal készítettünk. Az elemzésben tehát öt alsós pedagógusnak a nyelvjárással és ettől elválaszthatatlanul a standard nyelvváltozattal kapcsolatos metanyelvi vélekedéseit tárgyalom, fókuszba helyezve azt a kérdést, hogy „*Beszélhet-e a tanító/tanár tájszólásban az órán?*” Az ehhez kapcsolódó, vizsgálandó részkérdések: a) Milyenek a tanítók nyelvi vélekedései a helyi nyelvjárással kapcsolatban?; b) Milyen szerepe van/lehet a nyelvjárási beszédnek az iskolai oktatás folyamatában?

Az interjúk helyszíne, Balástya bő háromezer fő népességű község, Szegedtől nagyjából 25 km távolságra, északra. A településen található általános iskolában alsó és felső tagozaton is folyik oktatás. Ez az iskola volt a községben végzett

terepmunka legfontosabb helyszíne. Itt készültek az alábbiakban elemzendő strukturált szociolingvisztikai interjúk 2022 végén és 2023 elején. Átlagos időtartamuk nagyjából egy óra.

Megjegyzendő, hogy az interjúk elkészítését hosszabb hospitálási időszak előzte meg, melynek célja a pedagógusok és a diákok megismerése, a személyes kapcsolat kialakítása volt.

Elemzés

Teljes(?) elfogadás

BT5N² szülőföldje egy másik nyelvjárás területe. Önbevallása szerint „irodalmiasan beszél, nem jellemző rá a tájnyelv”. A „*Beszélhet-e a tanító/tanár tájszólásban az órán?*” kérdésre igenlő választ ad, és arra is utal, hogy a nyelvjárási beszéd ugyanolyan értékes, mint bármely más nyelvváltozat.

BT5N: Hát mér<t> ne beszélhetne, ha neki az az anyanyelve úgymond, ő azt tanulta? [nevet] Az nem gyengébb vagy kevesebb. Az ő neki az anyanyelve.

Az interjú későbbi részében azonban árnyalódik ez a megengedő álláspontja, mert kiderül, hogy a diákok nyelvhasználatát illetően már nem ennyire elfogadó. Amikor ezt a kérdést kapja: „*Feladata-e a tanárnak, hogy tegyen valamit a köznyelv terjesztéséért?*”, akkor válaszában kitér a diákok nyelvhasználatára is.

TM: Feladata-e a tanárnak, hogy tegyen valamit a köznyelv terjesztéséért?

BT5N: Hogy irtsa ki a tájnyelvet? Tehát nem. Nem. Hát, ha úgy be- úgy beszél, akkor úgy beszél. Öő annyi, hogy ugye, ha verset tanítunk például, tehát ott azér<t> megköveteli az ember, hogy akkor az úgy hangozzon el. Meg hát itt az olvasás tanításnál azér<t> erősen megnyírbáljuk ezt a dolgot, ha valaki úgy jön, mer<t> ugye ott (.) nem tájszólásban van leírva. És onnantól itt ugye itt rengeteg a szókincs- alakítás. (.) Onnantól kezdve ezek beépülnek. A szavak. És akkor ott már kicserélődik a szókincsében.

Főnti gondolatmenetéből kiviláglik, hogy a versek tanítása és a pontos olvasásra nevelés ellentmond a nyelvjárások használatának az anyanyelvi órakon. A szövegmondás és olvasás pontosságának megkövetelése bizonyos feladattí-

² Az adatközlőket a kutatásban használt kódszámokkal jelölöm. Az anonimitás megőrzése érdekében nem közlök velük kapcsolatos személyes vonatkozású adatokat (például nem, életkor, végzettség).

pusok esetében kizárja a nyelvjárási beszédet, hiszen az alsós tankönyvekben található irodalmi és nem irodalmi szövegek a standard nyelvváltozatot jelenítik meg. Amikor viszont arról beszél BT5N, hogy az anyanyelv-pedagógiának fontos feladata az alsós diákok szókincsének bővítése, akkor már nem képes összhangba hozni az elfogadást és a követendő szaktárgy-pedagógiai célt: úgy képzei el a szókincs bővítését, hogy az újonnan elsajátítandó standard nyelvváltozatba tartozó szavak a nyelvjárásiak helyére lépnek be a kisdíákok mentális lexikonjában. Ez a fejtegetése nyíltan felcserélő szemléletet tükröz a szókincs alakításában. Megjegyzendő, hogy a szókincs általa megjelölt és szándékolt módon való formálása ténylegesen nem is járna bővüléssel, hiszen egyik elem (a standard) váltaná föl a másikat (a nyelvjárást).

Teljes elutasítás

Válaszadóink közül BT3N képviseli a leginkább nyílt és kategorikus elutasítást: elmondása szerint tanárként nem szeretne nyelvjárásiásan beszélni, továbbá olyan órán sem venne szívesen részt, amelyen a tanár így beszél. Ez azért is feltűnő, mert ő maga tud *ő*-zve beszélni, de ezt csak családjával és legszűkebb környezetével szokta gyakorolni. Szegeden *e*-zve beszél, „szépen, ahogy ott illik”.

BT3N: Szerintem beszélhet, de (...) de engem zavarna vagy én nem szeretném. Tehát én olyan órára se szeretnék menni, ahol tájshólással beszél a tanár, illetve, hogyha én vagyok tanár, én se szeretnék úgy beszélni, hogy tájshólásba<n> tanítok bármit is.

TM: És hogyha mondjuk a a gyermekeidre gondolsz, akkor őö téged akkor zavarna, hogyha mondjuk az ő tanárunk így beszélne?

BT3N: Szerintem igen. Tehát az, hogyha az, hogyha néhány szó elhangzik, persze nem. De az, hogy folyamatosan *ő*-zni, az igen. Mer<t> nem úgy írunk, nem úgy olvasunk, tehát őö (...) igen.

Bár részletesen nem indokolja a kategorikus elutasítást, de a hivatkozási alap, amelyet említ, tipikus, sokszor előkerül más interjúkban is: azért nem használható a tanórán a helyi nyelvjárás, mert nem azonos az írásbeliség nyelvével („nem úgy írunk, nem úgy olvasunk”). Való igaz, hogy a magyar nyelv-közösségben a nyelvjárásokat az írásbeliségben jellemzően nem vagy csak marginálisan használjuk, felfogása szerint vélhetően ezért nincs keresnivalójuk a tanári beszédben. Okfejtése két dolgot jelenthet: vagy nem kíván különbséget tenni az írott nyelv és a beszélt nyelv között, vagy pedig pedagógusi szerep-

felfogásában a tanári beszéd olyan (kell hogy legyen), mint az írott nyelv. Itt szükséges azt is megjegyezni, hogy az alsó tagozatos anyanyelvi nevelésnek nem lehet kizárólagos célja az írásbeliséggel kapcsolatos készségek (írás és olvasás) fejlesztése, a szóbeli szövegalkotási és -értési képességek alakításáról sem lenne szabad megfeledkezni. Mindazonáltal a Kerettanterv (2020) vonatkozó része az 1–2. osztályosokkal kapcsolatban szinte csak az írás és olvasás fejlesztését említi, és a szóbeliségre explicit módon nem tér ki. Talán ennek az oktatási szabályozó dokumentumnak is lehet némi szerepe a pedagógusok szerepfelfogásának alakításában.

BT3N elutasító attitűdjére ráerősít a terepmunkás következő kérdésére válaszolva, amikor arról vall, hogy őt szülőként is zavarná, ha gyermeke tanára ő-ző nyelvjárásban beszélne. Ez a következetesen elutasító magatartás arra utal, hogy amit magára nézve tanítóként képvisel, azt más pedagógusoktól ugyanúgy elvárja. Ez talán azért is lehet így, mert a gyermekek (akár tanítványai, akár saját gyermekei) érdekeivel ellentétesnek tartja, ha egy pedagógus nyelvjárást használ az iskolai foglalkozásokon. Sajnos azt nem fejt ki részletesen, miképpen hátráltatná ez a helyzet a diákok kíváncsiságának tartott iskolai fejlődését.

Mesehős beszélhet nyelvjárásban

BT1N, aki maga is szokott ő-zve beszélni, érdekes választ ad a kérdésre: „Beszélhet-e a tanító/tanár tájszólásban az órán?” Válasza arra utal, hogy lehet helye a nyelvjárási(as) beszédnek a tanórán, de csak igen korlátozott helyzetekben és funkciókban.

BT1N: Én a mesékbe<n> szoktam. Hogy a magyar népmesékből szoktam olvasni. Van ez a 100 magyar népmese és ott úgy néha úgy elváltotatom, vagy Misi mókust olvasok most másodikba, és akkor ott is úgy szoktam néha őö és akkor nyilván úgy tetszik nekik.

TM: És akkor a reakcióik azok meg pozitívak? Ühüm.

BT1N: Tetszenek nekik, persze, persze. Mint hogyha így monoton hangon így végig olvasnád, hogy „és akkor a kisfiú azt mondta, hogy...” [imitálja]. Nem. „És akkor a kisfiú azt mondta, ha még egysző idegyüssz” [imitálja] akkor ez például jobban tetszik nekik.

Válaszából kiviláglik, hogy nem zárja ki teljesen tanóráiról a nyelvjárási(as) beszédet, ugyanakkor azt csak nagyon speciális funkcióban használja: ő maga csak akkor él a nem standard beszéddel, ha mesehősöket szólaltat meg, vagyis mások hangján szólva szerepet játszik. Ez a fonetikai idézetként értelmez-

hető megoldás nem számúzi a nyelvjárási beszédet a tanórákról, ugyanakkor megfontolandó (és talán kicsit félrevezető) üzenete is lehet az első osztályosok számára. Azt sugallhatja, hogy az efféle helyi nyelvjárási jegyeket mutató beszéd a mesék világába tartozik, a reális világban voltaképpen nincs helye. Ha ez így tudatosul a diákokban, akkor sajátos metanyelvi vélekedéseket alakíthat ki bennük a nyelvjárási beszéd használati színtereiről és lehetőségeiről: joggal gondolhatják, hogy a való világban nincs helye. Ugyanakkor erénye ennek a pedagógusi megoldásnak, hogy nem teszi szintelenné a mesehősök beszédét azzal, hogy teljes mértékben sztenderdizálja. Ennek a nyelvhasználati módnak a diákok részéről jól érzékelhető pozitív fogadtatása mutatja azt is, hogy van/lehet tere a nyelvjárási beszédnek az alsó tagozatos írás- és olvasásórán is. Maga a pedagógus is észleli, mennyivel jobban megragadja az alsós gyermekek figyelmét egy-egy nem standard nyelvváltozatot használó szereplő beszéde. Különös, hogy erre alapozva nem él vele más szituációkban is, például a figyelem felkeltése érdekében.

BT1N nézeteit jobban megérthetjük, ha figyelembe vesszük további megnyilatkozásait. Az alábbi részletben említ egy nyomósnak szánt érvet arra, miért nem beszél tanítói szerepét alakítva a helyi nyelvjárásban: egyes diákoknak *fura* (értsd: 'zavaró'?) lehet a tájszólás. Járnak ugyanis az osztályba romániai gyökerű gyerekek is, és válaszából kiviláglik: őket akarja megkímélni az *ő*-zés-től, talán a jobb megértés és ezzel összefüggésben a tanítási folyamat sikeressége érdekében:

BT1N: (...) van egy Romániából érkezett testvérpár és ő náluk tudod a répa a murok meg a bab is. (...) Nekik például biztos *fura*, hogyha- vagy *fura* lenne, hogyha ha én úgy nagyon elkezdenék *ő* betűvel.

Ez a fajta „zavaró”, „nem értenék” típusú érvelés meglehetősen gyakori a nyelvjárások használatának kerülésével kapcsolatos válaszokban.

Elfogadás és kikopás

BT4N az elfogadás fontosságát hangsúlyozza. Saját beszédéről elárulja például, hogy akkor *ő*-zik, ha nem figyel, vagy mások *ő*-znek mellette.

TM: Beszélhet-e a tanár tájszólásban az órán?

BT4N: Én azt gondolom, hogy igen. (.) [sóhajt] (.) *ő* *Ő*t úgy fogadják el szerintem, mint ahogy én (.) én is elfogadom. *ő* Az más kérdés, hogyha mondjuk magyarszakos. *ő* Akkor (...) ezt úgy gondolom, a nagyobb

gyerekekkel már tudja tisztázni, őö hogy ez miért alakul így ki vagy őö vagy őö a hivatalos írott nyelv az nem ez. őö (...) nem gondolom, hogy valakit itt (...) ebben a faluban valaha is emiatt valamilyen atrocitás érne. őö Viszont a hivatalosan tanítjuk a gyerekeket. Tehát őö nyilván, hogy az olvasókönyvben is azt olvassák, környezetismeret könyvbe<n> is, őö és őö ez valahogy utána (.) azt gondolom, hogy az órai nyelvezetből kikopik.

BT4N fenti gondolatmenete az elfogadás mellett érvel, azzal is erősítve álláspontját, hogy tudomása szerint senkit sem ért atrocitás a községben nyelvjárási beszéde miatt. Elfogadó viszonyulásának némileg ellentmond ugyanakkor az, ahogyan az órai tanítási nyelvről beszél: úgy nyilatkozik, hogy a „*hivatalos*” nyelven tanítják az alsós diákokat. Ennek az a kézenfekvő oka, hogy a tankönyvek nyelvezete is ezt a nyelvváltozatot képviseli. A tankönyvek nyelve az interjúban gyakori hivatkozási alap, de azért érdemes belegondolni: vajon melyik alsós pedagógus használja ugyanazt a nyelvváltozatot a tanórai megszólalásaiban, mint a tankönyv? És vajon mekkora zavart okozna az első-sők fejében, ha tanítójuk példának okáért *bőtűt* és nem *betűt* mondana tanári instrukcióiban? Beszédes, hogy BT4N a „*hivatalos*” szót használja a standard nyelvváltozatra, mert maga a kifejezés konnotációiban valamiféle tekintélyről, magasabb fórumok általi jóváhagyottságról árulkodik.

BT4N gondolatmenetének konklúziója az, hogy a nyelvjárási beszéd végül úgyis „kikopik” az órai nyelvhasználatból a már említett tényezőknek köszönhetően. Összegezve véleményét megállapíthatjuk, hogy az általa említett elfogadás valójában nem terjed ki a pedagógus által a tanórán használt nyelvváltozatra: ott a „*hivatalos*” a kötelező. Pedig később egy másik kérdésre válaszolva újból az elfogadást említi.

TM: És a magyartanárnak van valamilyen speciálisabb mm nem tudom így feladata ezzel kapcsolatban Ön szerint?

BT4N: Hát én a- azt gondolom, hogy hogy öhm (..) én az én véleményemet tudom elmondani. De- de szerintem az elfogadás az, amit ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell. ...egy egy szint visz a nyelvbe a beszélt nyelvbe őö amitől mondjuk esetleg meg is lehet őket különböztetni egymástól vagy vagy mm a társalgásban ez egy jópofa dolog szerintem, és vele együtt fogadjuk el azt az embert, aki így beszél.

Főnti válaszában az a mögöttes ideológia jelenik meg, hogy a nyelvi változatosság önmagában véve érték. És bár csak implicit módon jelenik meg válaszában, de utal az egyénnek a nyelvhasználattal kifejezett identitására is.

„régén (...) tényleg így beszéltek”

BT2N a családjával köznyelven, az ő-ző kollégákkal nyelvjárási beszéd. Nem válaszol ugyan az általánosan megfogalmazott, elvi kérdésre („Beszélhet-e a tanító/tanár tájszólásban az órán?”), inkább csak saját magára vonatkoztatja azt. Arról vall, hogy ő maga bizonyosan beszélt már nyelvjárási beszéd a tanórán, még ha nem is tud konkrét példát mondani erre. Sajnos azt nem osztja meg a kérdezővel, hogy ezt pozitívumnak vagy negatívumnak tekinti.

TM: Beszélhet-e a tanár tájszólásban az órán? ő: És előfordult-e már veled, hogy mondjuk órán te használtad? Mert ugye mondtad, hogy a családdal jellemző, de mondjuk előfordult-e, hogy volt olyan, hogy? Ühüm.

BT2N: Szerintem előfordult. Most így nem, de biztos előfordult. Igen. Igen.

Az interjú egy másik kérdésére válaszolva viszont feltárul előttünk, mit gondol a nyelvjárási beszédéről, és hogy kikhez társítja azt gondolkodásában: az idős emberekhez.

BT2N: El tudom képzelni, hogy lehetne ilyen ő idős emberekhez is kiellátogatni és akkor beszélgetni velük és akkor megmutatni, hogy régén vagy így tényleg így beszéltek az emberek. Lehet, hogy manapság sok gyerek már nem is hallja, mert a családjában sincs már éppen olyan ember, aki aki így beszélne.

BT2N fenti megnyilatkozásában olyan elképzelések jelennek meg, melyek arra utalnak: a nyelvjárási beszéd az idősebb generációk sajátja, és a mai diákok már nem is nagyon találkozhatnak vele.

Összegzés

A balástyai tanítókkal készített interjúkra épülő esettanulmány azt mutatja, hogy a vizsgált intézményben megkérdezett öt alsós pedagógus öt különféle álláspontot képviselt az interjúszituációban azzal kapcsolatban, hogy beszélhet-e a tanító helyi nyelvjárási beszéd a tanórán. Válaszaikban megjelent a (látszólag) teljes elfogadás és ennek ellenkezője, a teljes elutasítás is. De találkozhatunk az „elvieken igen, gyakorlatilag nem (csak a mesékben)” véleménnyel, továbbá a „fogadjuk el, úgys kikopik majd a jelenség” nézettel is. Olyan interjúalanyunk is van, aki, az elvi kérdésre nem ad választ, csak annyit árul el, előfordult már, hogy ő maga nyelvjárási beszéd beszélt az órán. Ha az összképet szemléljük, akkor megállapítható: nem egységes a jelenségek megítélése, és hogy a tantestület

tagjai nem kezelik azonos módon a kérdést. Ezt a nem egységes megítélést én önmagában egyáltalán nem tekintem problémának.

Az már inkább problematikus lehet a nyelvi pluralizmus nézőpontjából, hogy egyik tanító sem adott olyan választ a kérdésre, amely a helyi nyelvjárás korlátozások nélküli tanórai használata mellett tört volna lándzsát. A használati korlátozásokat igyekeztek a megkérdezett pedagógusok racionálisan megokolni. Érdemes áttekinteni, milyen tipikus érveket sorakoztattak föl a nyelvjárások tanórai használata ellenében. A leginkább megengedő álláspont képviselője, BT5N azzal érvel, hogy a tanórai nyelvjárási beszéd gátja lehetne valamilyen módon a pontos olvasásra és a pontos versmondásra tanításnak (1). Mintha a tanár nyelvjárási(as) beszéde megváltoztathatná a standard nyelvváltozatot használó tankönyvek és irodalmi alkotások nyelvét. Megjegyzése ugyanakkor valós alapokon nyugszik, hiszen a nyelvjárások nem szüremkedtek be az írásbeliségbe, főként nem a tankönyvekbe. Egy másik pedagógus (BT4N) is azzal érvel, hogy a tankönyvek nyelvváltozata is a köznyelv (standard?), ezért az órai nyelvhasználatból előbb-utóbb kikopik a nyelvjárási beszéd (2). Ő közvetlenül összekapcsolja a tankönyvek nyelvezetét és a pedagógus órai nyelvhasználatát, pedig a tanítási óra nyelvét valójában maga a pedagógus határozza meg. Van olyan vélemény is (BT1N-é), amely azt mondja, azért nem célszerű a helyi ő-ző nyelvjárást használni, mert azt esetleg nem értenék meg a más nyelvjárási régiókból származó gyerekek, hiszen többen érkeztek Romániából (3). BT3N arra hivatkozik, hogy nem tájnyelven írunk és olvasunk, ezért nincs helye a tanórán a nyelvjárási beszédnek (4). BT5N újabb érvet szolgáltat a nyelvjárási beszéd kerülésére: ez a diákok szókincsének kívánatos bővítése (5), melyet csak hátráltatnak a nyelvjárási eredetű szavak (persze csak akkor, ha kizárólag a standard nyelvváltozatba tartozó szókincsüket kívánja bővíteni).

Összegezve a fentieket: a megkérdezettek között nem volt olyan, aki mindenféle korlátozás nélkül lehetségesnek és követendőnek tartotta volna, hogy a tanító helyi nyelvjárásban beszéljen diákjaihoz. A kérdés az, mit jelenthet ez az érintett kisdíákok metanyelvi nézeteinek alakulása szempontjából? Talán sokuk számára azt, hogy több esetben azzal kell szembesülniük az első tanítási naptól fogva, hogy nagyszüleik, szüleik nyelvének nincs vagy csak korlátozottan, bizonyos esetekben van helye az iskola világában, továbbá hogy a tanítók, az iskola nyelvi és metanyelvi értelemben valami eltérő világot és értékrendet reprezentálnak, mást, mint amiben ők szocializálódtak, és amelyben addig otthonosan mozogtak. Ha figyelembe vesszük az iskolát éppen csak megkezdő gyermekek többségének erős motivációját és megfelelési kényszerét, akkor adódik a következtetés: igyekezni fognak alkalmazkodni a tanítói nyelvi és metanyelvi elvárásokhoz, és magukévá tenni a tanítóik által közvetített értékrendet.

Irodalom

- Berente Anikó. 2017. Az ő-zéssel kapcsolatos pedagógusi attitűdök a SZÖSZI néhány interjújában. *Magyar Nyelvjárások* 55. 25–38.
- Berente Anikó – Kontra Miklós – Németh Miklós – Schirm Anita – Sinkovics Balázs. 2023. Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén. *Hungarológiai Közlemények* 4. 81–88. <https://hungarologiaikozlemenyek.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/2330>
- Fehér Krisztina. 2024. First graders' metalinguistic awareness of the societal prestige of the standard variety. *Taikomoji kalbotyra*, 21. 77–103. Vilnius University Press.
- Kerettanterv. 2020. – Magyar nyelv és irodalom, alsó tagozat. https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_1_4_evf. (2025. jan. 30.)
- Németh Miklós. 2024a. Tanárok nézetei a diákok tanórai nyelvjárási beszédéről. In Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter szerk. *VII. Dialektológiai szimpozion: Szombathely*, 2023. augusztus 22–23. 117–127. Szombathely: Savaria University Press.
- Németh Miklós. 2024b. A változó nyelvjárás – a tanórán: Eltérő tanári hitvallások. In Farkas Edit – Nemesi Attila László – Pintér Lilla szerk. *Levéltár – terepmunka – katedra: Születésnap kiadvány Hegedűs Attila tiszteletére*. 219–230. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék.
- Potter, Jonathan – Edwards, Derek. 2001. Discursive Social Psychology: W. Peter Robinson – Howard Giles eds., *The New Handbook of Language and Social Psychology*. 103–118. Chichester – New York: Wiley and Sons.
- Szabó Tamás Péter. 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos.”: A javítás mint téma és mint gyakorlat diákok és tanáraik metanyelvében. Dunaszerdahely: Gramma.
- Szabó Tamás Péter. 2013. Egy megfigyelés – több interpretáció. In Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. 380–396. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szabó Tamás Péter – Mátyus Kinga. 2014. Óvodások és kisiskolások nyelvi ideológiái. In Ladányi Mária – Vladár Zsuzsa – Hrenek Éva szerk. *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I–II.: XXIII. A Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásaiból készült tanulmánykötet*. 215–221. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

METALINGUISTIC VIEWS OF TEACHERS IN THE SOUTHERN GREAT PLAIN, HUNGARY, CONCERNING DIALECTAL SPEECH

A case study

The case study presents partial results of research conducted within the project Patterns of Language Regard in the City of Szeged, Hungary and Vicinity: A Study in Perceptual Dialectology. The analysis focuses on Balástya, a settlement located

in the dialectal region surrounding Szeged, Hungary. The study's respondent group consists of five primary school teachers, and the data collection was based on structured sociolinguistic interviews lasting approximately one hour. The analysis examines the respondents' metalinguistic views on the local dialect, specifically addressing the question: Can a teacher speak in local dialect during lessons? This topic is of particular importance, as multiple studies have shown that during the early school years, children's metalinguistic attitudes are significantly shaped by their school environment. The analysis of the responses reveals that: a) there is no unified stance among the teachers on this issue; b) none of them consider the use of dialect by teachers in the classroom fully acceptable without restrictions. The respondents support their opinions with various typical arguments: 1) The language of reading and writing is not the dialect, yet teaching these skills is their primary responsibility. 2) Textbooks are written in the standard language rather than in dialect. 3) Students from different dialectal backgrounds may not understand the teacher.

Keywords: primary school, teachers, metalinguistic attitudes, Hungarian local dialect

STAVOVI UČITELJA NA JUGU MAĐARSKE O DIJALEKATSKOM GOVORU

Studija slučaja

Studija prikazuje deo rezultata istraživanja u okviru projekta pod nazivom „Obrasci stavova o jeziku u Segedinu i okolini: perceptualno dijalektološko istraživanje”. Mesto istraživanja se nalazi na području segedinskog dijalekta Balašća. Grupu ispitanika čini pet učitelja koji predaju u nižim razredima, prikupljanje podataka je bilo u vidu strukturisanog sociolingvističkog intervjua u trajanju od sat vremena. U studiji se analiziraju metajezički stavovi ispitanika o lokalnom dijalektu, tačnije da li prema njihovom mišljenju učitelj/nastavnik može na času da govori u dijalektu? To pitanje je od izuzetne važnosti, jer je više studija pokazalo da se u vreme polaska u školu u velikoj meri formiraju metajezički stavovi šestogodišnjaka u školskoj sredini. Analiza odgovora ukazuje na to da učitelji a) nemaju jedinstveni odnos prema ovom pitanju; b) nema među njima onih koji smatraju da je na časovima prihvatljivo da učitelj bez ikakvih ograničenja govori lokalnim dijalektom. Ispitanici svoje mišljenje obrazlažu različitim tipičnim argumentima: 1) jezik pisma i čitanja nije dijalekat; 2) jezik udžbenika ne pokazuje dijalekatska obeležja; 3) deca iz drugačijeg dijalekatskog okruženja ne bi razumeli učitelja.

Gljučne reči: osnovna škola, učitelji, metajezički stavovi, dijalekat